

Jak vybírat ty správné soudce ?

Kateřina Šimáčková

„To čemu se říká vzdělanost,
samo nestačí,
hledte si proto udržet to,
co k Vám přináleží,
projevujte prostotu,
uchovejte neporušenost,
omezujte jednostrannost,
brzděte žádostivost!“
Tao Te-ťing

Každý z nich nám i sobě slíbil na svou čest a svědomí, že bude rozhodovat nezávisle, nestranně a spravedlivě.¹ Jak mají být vybrány tyto čestné a svědomité osoby schopné a ochotné v každém případě správně vyložit právo, rozhodnout spravedlivě, které současně mají takové osobní vlastnosti a morální sílu, aby vždy rozhodly nestranně a nezávisle ? Je vůbec reálný slib, v němž na jedné straně jsem zavázán řídit se právním řádem České republiky a na druhé povinností rozhodovat spravedlivě ? Kdo a jak vede tuto osobu při řešení možné kolize mezi právním řádem a spravedlností, loyaltitou a nezávislostí, spravedlností a nestranností – Bůh, předseda Soudcovské unie, starší vážený kolega, soud vyšší instance nebo kardiolog s psychiatrem ?

Soudce je osobou bojující na straně vlády práva, která je mnohem slabší než vláda většiny. Žije ve společnosti nechápající obrovskou odpovědnost a odborná i etická dilemata, která musí řešit. Žije ve společnosti, jejíž političtí představitelé vnímají vládu práva jako pro ně neakceptovatelné omezení jejich moci většiny, kterou na chvíli ukořistili.

Motivace, proč se právník chce stát soudcem může být různá: od touhy zajistit spravedlnost pro všechny a chránit dobro až po teplé místo a strach z konkurence na volném trhu právních služeb. Někteří se asi cítí být k této práci předurčení. Jeden z dlouholetých soudců na otázku, co bude dělat, až jednou skončí jako soudce, odpověděl: „Já si to vlastně nedovedu představit. Ani to neřeším. Zaskočil jste mě. ... Podle mne je to povolání tak specifické, že se na ně kandidát musí začít připravovat okamžitě po skončení fakulty, ne-li lépe ještě za studia na fakultě. ... Kdo se chce stát soudcem, chce jím být celý život a stoupat po tom kariérním žebříčku výš a výš až k té nejvyšší odbornosti.“² Nevím, zda k plně komponované osobnosti způsobilé vykonávat funkci soudce by nepatřila i pokora. Očekávala bych také úvahu, zda například změna politického režimu, nesplnitelný pokyn nadřízeného či vlastní selhání nemohou třeba způsobit přetržku v onom celoživotně plánovaném kariérním žebříčku. Na druhou stranu se nemohu zbavit pohrdání, když někdo opustí tak čestné povolání jako je povolání soudce pro místo v exekutivě či politické ambice.

Doufám, že většina z nás se shoduje s tím, že *leges sine moribus vanae*. Jak upozorňuje profesor Jan Sokol „právo nemůže uspokojivě fungovat, pokud nepřevládá obecné

¹ § 62 zákona č. 6/2002 Sb.

² JUDr. Vladimír Stiborčík, předseda Vrchního soudu v Praze v rozhovoru s JUDr. Karlem Havlíčkem v časopise Soudce <http://www.lexisnexis-online.cz/Soudce/Rozhovory-o-pravu-Rozhovor-s-JUDr-Vladimirem-Stiborikem-predsedou-Vrchniho-soudu-v-Praze>

přesvědčení, že tento systém je správný a spravedlivý, jakkoli přesné vymezení spravedlnosti není patrně možné.“³

V tradičních i moderních společnostech je pro vládu práva nesmírně důležité, aby soudní rozhodnutí byla přesvědčivá a občany akceptovatelná. Soudní výklad zákonů pak musí být takový, že sice tyto zákony akceptuje, avšak nepřipustí takovou jejich aplikaci, která by byla nespravedlivá a v rozporu s hodnotami společnosti (tedy u nás v rozporu s demokracií, ústavou, s vládou práva). Společnost musí soudce ctít jako představitele vlády práva a současně bude vládu práva akceptovat jen tehdy, pokud jí bude zprostředkována kredibilními osobnostmi přesvědčivým způsobem.

Během svého výzkumu v oblasti řeky Jimi na novoguinejské vysočině Erwin Cook pozoroval „soudní rozhodnutí“, kdy soudce, jednajíc se skupinou účastníků manželské pře povstal, aniž by vyřkl jediné slovo a odebral se do své chatrče pro luk. Vrátil se, posadil a tiše začal ostřit šípy. Strany svou hádku okamžitě zastavily, neboť pochopily jeho mlčky pronesený verdikt: rok předtím v podobné situaci totiž ukončil veřejnou hádku týkající se sňatku jedné dívky tím, že zastřelil narušitele klidu. Jeho jednání bylo v podstatě jen odkazem na právní precedens.⁴

Pohlavár kmenu Kapauků⁵, který rozhoduje spor shromáždí důkazy a poznává podstatu a relevantní fakta sporu, pak svolá radu, kde jsou další významní muži kmene a starší „právní experti“. Pak učiní vlastní rozhodnutí o způsobu řešení sporu a vynese rozsudek. Shrne důkazy, odvolá se na existující pravidla a řekne stranám, co mají učinit. Odmítají-li přijmout jeho řešení, může jim vyhrožovat, může zatančit tanec vzteku, přít se se stranami, brečet, aby si získal sympatie, nebo jim ukládá jiné tresty, dokud nepřijmou jejich verdikt.⁶

Už od Aristotela, který varuje před spoléháním na pouhou zákonnost, máme jasně zmapovanou zkušenost, že pozitivní právo (předpisy a pravidla) nemohou přesně vystihnout složitost lidských jednání a situací, a že tedy i správně aplikované právo může působit bezpráví: summum ius, summa injuria. Současné právo si to uvědomuje a používá slova jako přiměřeně, poctivý obchodní styk, dobré mravy apod., zde by mělo vstoupit do hry obecné právní povědomí, jež přirozeně zahrnuje i soudce.⁷ Jan Sokol upozorňuje, že „člověk, který chce vynikat, musí hledat a vynalézat, srovnávat a volit, a to ne podle pravidel, nýbrž ... Podle čeho? Na tuto otázku nemám odpověď. A přece ji každý vynikající člověk, každý hrdina nějak vyřešil.“⁸

Soudní moc ve srovnání s ostatními dvěma mocemi zákonodárnou a výkonnou je tak slabá, nedisponuje zbraněmi ani penězi, její síla musí spočívat v síle jejích představitelů. Soudcem může být jmenován bezúhonný občan, který má vysokoškolské právnické vzdělání,⁹ jestliže jeho zkušenosti a morální vlastnosti dávají záruku, že bude svou funkci řádně zastávat, v den ustanovení dosáhl věku nejméně 30 let, právnické vzdělání dosáhl v magisterském studijním programu v oblasti práva na vysoké škole v České republice, složil odbornou justiční

³ Sokol, J. Leges sine moribus vanae – sylabus přednášky

⁴ Cook, E.A. Manga Social Organization. Unpublished doctoral dissertation, Yale University, Department of Anthropology, 1965, citováno v Pospíšil L. Etnologie práva, Praha: Set out 1997, s. 35

⁵ Horský kmen v indonéské části Nové Guineje, též Me

⁶ Pospíšil L., Etnologie práva, Praha: Set out 1997, s. 35

⁷ Sokol J., Hodnoty v právu – ústní přednáška na workshopu PILAW v Brně 9.11.2006

⁸ Sokol, J. Leges sine moribus vanae – sylabus přednášky

⁹ Čl. 93 Ústavy ČR

zkoušku¹⁰ a naplnil podmínky lustračního zákona¹¹. Je s úsměvem, že jediná veřejná zásadní debata probíhající o osobnosti soudce se týkala výše věku, tedy zda mohou soudit právníci od svých pětadvaceti nebo třiceti let. Jiné podmínky jakoby politiky ani veřejnost nezajímaly – jak testovat, že zkušenosti a morální vlastnosti osoby, která má být ustavena soudcem, dávají záruku, že bude svou funkci řádně zastávat? Myslím, že je to o něco komplikovanější problém než stanovit jakousi fixní věkovou hranici, která je stejně vždy pro někoho zbytečně vysoká a jiného příliš nízká.

Při mém setkávání se soudci mi velmi často vytane další problém – jaká je skutečná kvalita vysokoškolského magisterského vzdělání v oblasti práva na českých vysokých školách. Nejlepší soudci obvykle alespoň nějakou krátkou dobu strávili studiem práva někde v zahraničí a své pojetí práva opírají o zahraniční judikaturu a právníckou literaturu. Drtivá většina stávajících soudců získala vysokoškolské vzdělání v oblasti práva na komunistických vysokých školách stejně jako já – udivuje mne, že jsme se tam alespoň něco o skutečném právu dověděli, ale nebylo toho moc. I stávající výuka práva je stále obklíčena komentáři ze sedmdesátých let minulého století, zásadní kodexy jsou často jen flikované zákony z let šedesátých (občanský zákoník, trestní zákon, zákon o péči o zdraví lidu atd.), úroveň učitelů práva rozhodně není vyrovnaná. Stále na našich univerzitách převládá technologické pojetí práva, kdy právní filozofii učí bývalí učitelé marxismu a zmínky o morálce či metaprávních otázkách obvykle působí nevěrohodně a nepřesvědčivě.

Problém věku je jen zástupný problém, který často odlákává pozornost od těchto skutečných otázek. I když stávající úprava stále (i po zvýšení věku) spíše svědčí kariérním soudcům. Praktik, vědom si dopadu soudních rozhodnutí na konkrétní jemu známé lidské osudy, nebo akademik, přesvědčován spíše, že ví, že nic neví, získají odvahu soudit až někde na prahu čtyřicítky.

Jediná bouřlivá debata v odborném tisku o osobnosti soudce vlastně probíhá o tom, zda by měli být soudcem spíše kariérní soudci, tedy lidé, kteří se již ve škole rozhodli, že budou soudci, po absolutoriu vysokoškolského vzdělání nastoupili do justice a tam po kariérním žebříčku stoupají až do penze, nebo spíše odborníci z praktického právního života (státní zástupci, advokáti, právníci z úřední či podnikové praxe), případně z akademického prostředí. Poměrně vyhraněným zastáncem postupu, kdy je výběr soudců založen na „na principu výchovy vlastních zdrojů“ je Radek Ondruš, podle nějž „nejkvalitnější soudci mohou vyrůst pouze v justičním prostředí po získání veškerých pracovních a odborných návyků, které jim předají zkušenosti kolegové. V dané souvislosti není možno zcela spolehlivě vyloučit, že advokáti se s sebou do justice nepřenesou jen nevhodné pracovní návyky, ale zejména pak i negativní závazky ze zastupování kriminálně závadových osob. To, co je tolerováno advokátovi není v žádném případě tolerováno justičnímu čekateli – návštěvami veřejných domů počínaje a jízdou pod vlivem alkoholu konče.“¹²

Oproti tomu se Zdeněk Kühn staví za názor, že „středoevropská soudcovská tradice je tradičně formována kariérní justicí, jejíž soudci celý svůj profesní život zasvětili justici. Tento

¹⁰ § 60, odst. 1 a 3 zák. č. 6/2002 Sb. v aktuálně platném znění (novelizace zákonem č. 192/2003 Sb. zvýšila věkovou hranici z 25 let na 30 let)

¹¹ zák. č. 451/1991 Sb.

¹² Ondruš, R., K některým aspektům výběru a výchovy soudců v České republice (úvahy de lege ferenda) in Hloušek V., Šimíček V., Dělna soudní moci, Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, Brno 2004 – jsem zvědavá, zda se autorovy romantické představy o advokacii skutečně naplňují

model vychází z myšlenkového modelu soudce 19.století, předjímajícího aplikaci práva jako činnost převážně byrokratickou ... Klasický kontinentální model kariérního soudnictví ... musí vést ke zvýšené konformnosti justičního kandidáta ... je formován zastaralým systémem založeným na byrokratických a dogmatických hodnotách. Tento systém nepřímou podporuje soudce ve vyhýbání se řešení hodnotových a meritorních otázek a ve směřování spíše k rozhodování na základě formalistických a procedurálních argumentů.¹³

Ivana Janů v odlišném stanovisku k nálezů Ústavního soudu ČR Pl. ÚS 18/06 prosazuje názor, že „soudnictví by mělo být otevřenou soustavou, do které mají přístup též osobnosti z ostatních právnických profesí, zejména advokacie, státního zastupitelství, akademické obce. Tak malá země jako je Česká republika si nemůže dovolit, aby prostředí, ze kterého se mohou soudci rekrutovat, bylo nelogicky zužováno. Rovněž Eliška Wágnerová se domnívá i v návaznosti na opuštění vypjatého právního pozitivismu v rozhodování evropských soudů, že „životem nedotčený soudce už není žádán. Protože právo přestalo být jen vědou o sobě samém, nýbrž je o životě, musí život znát i jeho interpret.“¹⁴ K těmto názorům by se asi přiklonil i Hegel, který konstatoval, že „důvodem proti veřejnosti právního systému byla vždy důstojnost pánů soudců, kteří se nechťejí každému ukazovat a považují se za ochránce práva, do něhož nemají laické proniknout.“¹⁵

Morální a lidské kvality budoucích soudců jsou pro účely českého soudnictví prověřovány psychotesty, které se velmi proslavily a obvykle uchazeče o místo čekatelů frustrovaly a ponižovaly.¹⁶ K problematice psychotestů se vyjádřil v článku v Lidových novinách i Jiří Dan, který testoval soudní čekatele v jihomoravském regionu, podle jeho názoru psychotesty zjišťují především zralost každého adepta a také, zda je schopen samostatně se rozhodovat, nejvíce naopak diskvalifikují vlastnosti jako agresivita, hamižnost, nediskrétnost, předstíraná vstřícnost k lidem nebo "setrvávání na adolescentní pozici rebelů". Zejména poslední dvě vlastnosti nemusí být pro soudce jednoznačně vždy na škodu – vcítění do lidí, jejichž kauzu rozhodují, pochopení pro adolescentní rebely či obecně rebelování proti špatným stereotypům – tyto vlastnosti mohou práci soudce zlidštit a přinést justici něco dobrého. Mezi mladými čekateli se často dají najít nejsnaživější studenti právnických fakult, psychotesty však nemusejí projít lidé, kteří svým trváním na zásadách, morálce a spravedlnosti mohou někdy působit jako nepřizpůsobiví rebelové nebo potíživí. Většina lidí s vysokým morálním kreditem a odvahou, které osobně znám, rozhodně není šablonovitě průměrná a přizpůsobivá.

Ztotožňuji se s názorem Jiřího Přibáně, že pro výběr i kontrolu kvality soudců je nezbytně nutná dodnes v Česku neexistující „soudcovská samospráva, která by v rámci systému ústavních brzd a rovnováh byla nejen protiváhou k moci výkonné i zákonodárné, ale současně zajišťovala i další vzdělávání soudcovského stavu a dohlížela na dodržování profesní etiky

¹³ Kühn, Z., Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace, Praha, C.H. Beck, 2005, s. 119 a s. 121

¹⁴ Wágnerová, E., Postavení soudců v české republice, Soudce, 2002, č. 3, s. 10

¹⁵ Hegel, G.W.F. Základy filosofie práva, Praha Academia, 1992, s. 253

¹⁶ V novinovém článku v roce 2005 se k otázce vyjádřila tehdejší čekatelka, nyní již soudkyně následovně: . "Od otázek typu „Máte rádi své rodiče?“ až třeba po otázku „Máte pocit viny, když berete drogy?“ Je to už tři roky, ale zrovna tuhle mám pořad před očima. Když řeknu ano, znamená to, že beru drogy. Když ne, znamená to, že je mi to jedno," krčí rameny devětadvacetiletá čekatelka Markéta Ivičičová, http://lidovky.zpravy.cz/ln_nazory.asp?r=ln_nazory&c=A051114_133034_ln_nazory_vvr

soudců.“¹⁷ Podnětná je i myšlenka Jana Kysely, že doucem by měla být osoba, která má nějakou minulost, z níž se dá předvídat jeho budoucnost.¹⁸

Odborné schopnosti, pracovitost, výkonnost a rozhodnost jsou určitě podmínkami sine qua non pro výkon soudcovské profese. Soudci by se nemělo „nikdy stát, aby vynesl verdikt, který bude podle zákona, ale proti zdravému rozumu a nespravedlivý“.¹⁹

Naprosto nepominutelnou podmínkou pro práci soudce je však i vysoká morální integrita a vyzrálost jeho lidské osobnosti.

Prvním důvodem celé této mé úvahy je moje životní setkání s několika mimořádnými soudci, kteří požívají mé vysoké úcty a jejichž verdikty vždy respektuji, jejich právní erudice je srovnatelná s ostatními soudci, avšak právě vysoká lidská kvalita je vždy vede ke správnému, spravedlivému a přesvědčivému rozhodnutí. Druhým důvodem je pak pamětní deska na jedné z budov českých soudů, kde je napsáno, že těsně po okupaci Československa německou armádou bylo popraveno několik soudců – kolik dnešních soudců je připraveno za demokratický právní stát zemřít a kolik z nich by se velmi rádo přeúčilo na právo kteréhokoli okupanta, který by naši zemi obsadil, aby dál mohl rozvíjet svou odbornost a kariérní postup v nové justici ?

¹⁷ Jiří Příbáň: Jak chránit nezávislost, Lidové noviny, 28.2.2006, http://lidovky.zpravy.cz/ln_noviny.asp?r=ln_noviny&c=A20060228_000050_ln_noviny_sko&klic=211922&mes=20060228

¹⁸ parafráze názoru vysloveného v ústní debatě

¹⁹ Jaromír Jirsa v rozhovoru s Karlem Hvizďalou, Někdy soudcům chybí selský rozum, Respekt, 28/2006, s. 16